

Fa 30 anys que vam llegir *Camí de sirga*

En un moment determinat d'entre el 1983 i el 1984, Jesús Moncada s'asseu davant la màquina d'escriure amb contraccions severes. Intueix que serà un part llarg però s'hi aboca amb totes les seves forces, amor per la criatura i sensació que ha arribat el moment. Aquell fill l'ha imaginat, pensat, conegut a fons abans de veure-li els ulls. La incertesa hi és, és clar, com sempre en aquestes labors, però l'escriptor sap que fins i tot aquest punt és inevitable i segur.

Dins el pap hi du una trama d'un grapat de personatges sorgits de destil·lar la història del seu poble, Mequinensa, entre el segle XIX i els anys 70 del XX, just abans de la desaparició de tot aquell món sota les aigües del pantà de Riba-roja. Però aquell feix d'històries es va començar a garbellar molt de temps enrere. Un Moncada força jove, amb prou feines 20 anys, havia començat a enfilar centenars d'entrevistes, curiosament enregistrades i anotades, transcrits i apreses, a desenes de mequinensans de totes les menes, feines, famílies i passats, teixint un tapís enorme que desafiava l'oblit obvi al qual tot aquell univers s'abocava un cop sabuda la sentència que hi posava fi.

Entre els papers de Moncada, hi ha fulls i més fulls dedicats a l'estudi dels llaüts, per exemple. Moncada no n'era, de llaüter, ni son pare tampoc, però va aprendre les mides, les fustes, l'olor del calafat i tots els moviments que un llaüt havia de fer per vèncer el riu, ja fos corrent avall o amunt, sirgant. Pacientment, també, Moncada fotografiava Mequinensa des de tots els angles, la cartografiava. L'obsessió per fixar imatges per a després recrear-les amb paraules és una feina de documentació però també artística, és clar: Moncada era pintor, també, i les imatges, les llums, els contrastos havien de ser presents en els calaixos de la memòria. Van ser anys de recollir pausadament i de manera meticulosa tot els materials que sabia que sedimentarien en una mena de delta dins seu, un delta on, amb el temps, creixerien centenars de pàgines escrites.

Des que era petit i s'asseia a la botiga de la seva família, als baixos de Cal Vell, Moncada tenia fal·lera per escoltar les històries que hi explicaven els que hi anaven a comprar o a fer petar la xerrada. Escoltava converses de la família a casa, converses entre pagesos, minaires o llaüters als cafès del poble i escoltava també què deien els padrins i les padrines, asseguts al pedrís de l'entrada de ca seva, aquelles històries que havien passat quan els seus pares encara no havien nascut, històries de casaments, de naixements, de morts i enterraments, històries del riu, històries de debò i històries emboirades de llegendes, també.

Quan a Mequinensa, el centre d'aquest univers, es va saber que el règim franquista els havia condemnat a desaparèixer anegats sota un pantà que s'havia de construir, a Jesús Moncada li fallen els genolls. I aquella fal·lera infantil d'escoltar bocins d'història s'accelera i es converteix en una febre. Ara es tractava de lluitar contra els forats de la memòria, contra la desaparició forçada. Corria l'any 1957 i Moncada tenia 17 anys. Acabava de convertir-se en mestre i exercia a l'escola de Mequinensa.

Quan ja ha començat la seva recollida de materials, però, Moncada es topa amb una altra gran qüestió: tot allò que li expliquen els mequinensans és en català i ell, en aquell moment, ni tan sols sap que el català és una llengua literària. Per això, quan pensa en escriure sobre aquelles històries, es troba amb l'atzucac que s'ha d'auto-traduir al castellà. I és clar, no li funciona. Ell mateix ho explica així en una entrevista amb Josep M. Muñoz a l'Avenç, el 2004: "(...) El meu problema, però, és que tot allò ho he de plasmar en castellà, i, encara que conec a fons aquesta llengua, el resultat em decep. M'he de traduir. La solució arriba anys més tard, quan jo ja faig de mestre a Mequinensa. Edmon Vallès, en un dels seus viatges a la vila -ell és mequinensà però fa anys que viu a Barcelona, dedicat a tasques editorials, i també a l'activitat política clandestina, cosa que li costarà una temporada a la presó- em vol conèixer perquè algú li ha parlat de la meua pintura i de les meves provatures literàries. M'aconsella que escrigui en català i comença a enviar-me llibres de la col·lecció Isard, que publica l'editorial Vergara, on ell treballa. Allò m'obre els ulls, acabo de trobar la meua eina literària".

L'eina literària, com ja sabem, va anar forjant el seu motlle personal i, poc a poc, es va convertir en la llengua utilitzada per Moncada en els seus primers relats a "Històries de la mà esquerra" (1981), un volum que du no solament el pròleg de Pere Calders sinó també el mestratge i amiatat que l'escriptor va exercir en un aleshores novell Moncada, company seu de feina a l'editorial Montaner i Simó a Barcelona.

Però tornem enrera, quan Moncada ja començava a ser escriptor però encara no ho sabia.

En els darrers 50's i primers 60's, ens trobem un Jesús Moncada que comença a aprendre a escriure en català i alhora, continua recollint material de manera insistent mentre fa de mestre a la vila. Mentre enfila converses amb tota mena de mequinensans, el jove Moncada s'adona, per exemple, que alguns minaires són analfabets i decideix, mig d'amagatotis, d'agafar de la botiga de la seva família llapis i llibretes que utilitzarà per anar a fer classe als minaires que s'hi apuntin, a deshores. Aquesta decisió espontània explica força coses de quines són les conviccions d'aquell jove mestre, conviccions que té d'esma, però que observa a la seva família, al poble. Un poble vençut a la guerra civil.

Durant la post-guerra, els anys 50's i 60's, el recercador Moncada haurà d'anar aixecant més de set vels per arribar a descobrir què ha sigut la Guerra civil i quines han estat les seves conseqüències. El seu entorn immediat i local viu en un profund silenci. Diu Moncada, a l'entrevista amb Muñoz: "Tot són silencis, preguntes sense resposta. Tothom parla de la guerra però ningú t'explica què havia passat, per què havia mort tanta gent, per què n'hi havia encara a la presó o a l'exili. Un cosí germà del pare viu a Montauban, no pot tornar. Les seves cartes no arriben mai al seu destí, ell tampoc no rep les nostres. Per veure'l, el pare ha d'anar a trobar-se amb ell a Andorra... Passen molts anys abans no encaixes les peces del trencaclosques."

I més endavant, en la mateixa conversa, explica les dificultats d'anar trobant aquestes peces: "En una col·lectivitat petita, cal anar amb molt de compte. Els mequinensans, però, van adonar-se de seguida que podien confiar en mi. Saben que mai no revelaré les meves fonts d'informació. Així he pogut vèncer reticències, d'altra banda molt comprensibles en un món on tothom es coneix". Més de 25 anys després d'aquell funest any 1957, quan s'anuncia definitivament la desaparició de Mequinensa, trobem Moncada ja establert a Barcelona, on ha començat finalment el seu camí literari, afermant poc a poc el seu univers i amb les eines de l'escriptor ben esmolades. Després de la sortida dels dos volums de relats, "Històries de la mà esquerra" i "El cafè de la granota", Jesús Moncada decideix que ha arribat el moment de la veritat. I, assegut davant la màquina d'escriure, comença a patir els primers dolors de part que dèiem a l'inici d'aquest article i comença la seva primera novel·la, "Camí de sirga", un procés que durarà ben bé quatre anys.

El mateix Jesús Moncada, explicava a Josep M. Muñoz, a l'Avenç, com s'havia plantejat la novel·la: "En principi (Camí de sirga) havia de ser una obra molt més curta. La primera idea era l'últim viatge d'un patró de llaüt. Mequinensa ja és a punt de desaparèixer a causa del pantà de Riba-roja, i el vell navegant, mentre remunta l'Ebre, recorda la seva vida de llaüter. Sap que ja no tornarà a navegar, que la nau es podrà amarrada al moll. El llibre, però, va començar a créixer i al idea inicial va convertir-se només en un episodi de la novel·la definitiva, que va esdevenir la recuperació de la memòria de l'últim segle de Mequinensa. Cauen les cases, es podreixen els llaüts, apareixen objectes, quadres, un vell canó de les guerres carlines, carregat fa cent anys, es dispara, tornen els fantasmes de la guerra civil, passat i present es barregen de manera simultània en un desordre cronològic aparent."

L'obsessió de Moncada per abocar l'univers mequinensà en una mena de fresc per on circulen diversos eixos d'històries converteix l'escriptura en, precisament, un camí de sirga. L'autor volia que la seva història fos un absolut, però alhora lluitava perquè el text enganxés i llisqués. "Que enganxi i que llisqui" es va convertir en la seva divisa a l'hora d'escriure.

La seva germana i primera lectora des de sempre, Rosa-Maria Moncada, la recorda, aquest lema, mentre fa memòria d'aquells anys d'escriptura de la primera novel·la de son germà. Moncada escrivia un capítol, o dos, posem per cas, i els donava a llegir a Rosa Maria, esperant-ne l'opinió i els comentaris. Llavors decidia si hi feia esmenes o no i com les feia. "Al llarg d'aquells quatre anys vam tenir estones de tot, però vam acabar renyits moltes vegades." explica Rosa-Maria. "Recordo

que jo li deia que tragués coses, que deixés respirar el text. Per exemple, jo llegia un capítol i li deia que de l'oncle Segarra en deia massa coses en un sol paràgraf, ell s'ho mirava i remugava. *Tens raó*, em deia llavors. *Per què no ho guardes, tot el que treus? En poden sortir altres coses, en un altre moment*, tornava, jo. Ens discutíem, renyíem i ens tornàvem a fer amics al cap d'unes hores. Això va passar un munt de vegades. Va ser un part de quatre anys i jo li vaig fer de llevadora." Rosa Maria Moncada somriu "Algunes estones se'm feia difícil de debò, aquell sistema, perquè mentre jo llegia els fulls que m'havia passat, ell es quedava dret al meu costat, observant les meves reaccions, per mínimes que fossin." I afegeix: "La seva exigència el feia treballar les hores que fes falta, reescrivia, escapçava, tornava a escriure. Buscava que el que havia escrit fos perfecte. Jo crec que s'hi va apropar força".

Després del treballós procés d'escriptura de "Camí de sirga", però, Jesús Moncada i la seva germana van acordar que ell només li passaria els futurs manuscrits per fer-ne la primera lectura perfectament acabats. "Des d'aleshores, en tots els llibres que van venir, tot va anar com una seda, no ens vam barallar més", explica Rosa-Maria.

Carles-Jordi Guardiola, l'editor de Moncada durant anys a La Magrana, explicava en un article al Serra d'Or d'octubre de 2005 com va ser l'edició d'aquell llibre: "*Camí de sirga* va arribar a l'editorial per parts. Mentre un en llegia la primera, Jesús enllestia la segona; després un altre llegia la primera i el primer llegia la segona i Jesús afinava la tercera i així fins al final. Volíem arribar amb temps al Dia del Llibre i poder fer-ne una bona distribució. Estàvem segurs de la qualitat de l'obra que havia escrit Jesús Moncada. Però quin èxit li prevèiem? De les *Històries de la mà esquerra*, el 1981 n'havíem publicat dos mil exemplars; més endavant l'havíem relançat amb una nova coberta i encara en quedaven exemplars. *El Cafè de la granota* (1985) ja l'havíem reeditat el 1986 però en devíem haver venut només uns tres mil exemplars. Quin tiratge calia fer, doncs, d'una novel·la de més de tres-centes cinquanta pàgines i de lectura complexa? Vam ser molt prudents: dos mil exemplars. La sorpresa per a tots va arribar molt aviat. Abans del migdia de Sant Jordi, *Camí de sirga* estava del tot esgotat. Sabia, ara sí sense cap mena de dubte, que l'aposta feta per Jesús Moncada era guanyada i la guanyàvem tots."

Finalment, doncs, "Camí de sirga" veu la llum i tot esclata. Públic i crítica s'aboquen, entusiasmat, al llibre. I la primera novel·la de Moncada es converteix en un fenomen literari i editorial.

Rosa M. Piñol, a La Vanguardia, li demana a Jesús Moncada si pot explicar l'èxit de "Camí de sirga", el setembre de 1989, un any i escaig després de la primera edició. Moncada diu: "No puc pas explicar-lo, aquest èxit. Si pogués fer-ho, segurament coneixeria el misteri de fer un llibre. Jo sempre he fet el mateix: he escrit el que volia escriure de la millor manera que he sabut".

Dues mostres del que la crítica en va dir. Dolors Oller va escriure a El País (24 març de 1988): "Tot l'impacte d'aquesta novel·la és una qüestió d'estil. O, millor dit, de sinceritat estilística.

Estranyament èpic, controladament fellinià, entranyablement pietós i intel·ligentment irònic, l'estil de *Camí de sirga* transforma la petita història d'un petit país en un monument. Monument literari, no històric, perquè en comptes de l'absolut totalitari d'un judici o d'una dada, configura una experiència feta de mobilitat i clar-obscur".

Per la seva banda, Isidor Cònsul, a l'Avui (17 d'abril 1988), diu: "Jesús Moncada ha sistematitzat els referents d'aquest món en una esplèndida novel·la, *Camí de sirga*, i els ha situat en el marc d'una cronologia concreta entre 1914 i 1971, que contempla el màxim esplendor de Mequinensa i la seva agonia, a partir del 1957. És a dir, des de la prosperitat de la conca minera en els anys de la Primera Guerra Mundial fins a l'ensulsiada de les darreres casses de la vila a conseqüència de la construcció del pantà." I afegeix: "Els mèrits novel·lístics i literaris de *Camí de sirga* són múltiples», continuava Cònsul. "D'una banda, la seva construcció és una autèntica filigrana estructural, mesurada en tots els seus detalls i amb l'afegit de tractar-se d'una novel·la de protagonisme col·lectiu, ataquinada de fets i històries diverses; de l'altra, és una meravella d'ús i intuïció lingüístiques. La llengua hi llisca suau i harmoniosa, com si es tractés d'antics llaüts." I rebla dient que som davant una "novel·la que, a mesura que el lector hi navega, intueix que es troba davant d'una obra magistral, de les que fan història i per tant entre les deu o dotze millors publicades en els darrers quaranta anys".

Algunes veus de la crítica, per altra banda, comencen a buscar paral·lelismes entre la prosa de Moncada i la de Faulkner o també la de García Márquez. Moncada, però, sempre va defugir la insistent comparació entre Macondo i Mequinensa. A l'entrevista a l'Avenç a què ens hem referit més amunt: "Els ingredients de realisme màgic, o com vulguis anomenar-lo, d'alguns dels meus primers contes, són deguts a la influència directa, inevitable, de Pere Calders. El meu món no té res a veure amb Macondo. Els episodis que poden semblar més màgics de *Camí de sirga*, per exemple, són reals, comprovables, i els tracto amb la ironia d'una tertúlia de cafè de l'antiga Mequinensa. A més, el boom sud-americà en general no m'interessa gaire."

En una entrevista a Serra d'Or, el 1996, en canvi, Moncada sí que parlava de les influències literàries directes que va tenir presents mentre escrivia "Camí de sirga": "*Bearn* de Llorenç de Villalonga i *Il Gattopardo* de Lampedusa". I, parla, també de la narrativa italiana en general, tocant especialment Giorgio Bassani i Vasco Pratolini. En una mena d'auto-definició literària que va esbossar en aquesta entrevista, Moncada deia que ell era una mena de franc tirador, que no es movia pels cercles literaris ni en sabia res. "Jo no m'he considerat mai de la generació del 70, i crec que els escriptors que n'han estat una part més activa tampoc no m'hi han considerat, i això dit tal com és. Quan dic que no en formo part no és que vulgui defugir que m'hi incloguin, al contrari, allí hi ha gent molt bona; el que passa és que, si bé em vinculo històricament a la generació, perquè evidentment no soc un escriptor que hagi nascut per generació espontània, no m'hi sento lligat literàriament." (La generació dels 70 a què ens referim és la dels escriptors nascuts entre 1939 i 1949, és a dir, els que els anys 1970's tenen entre 31 i 41 anys. Alguns d'ells serien Jaume Fuster, Maria Antònia Oliver, Montserrat Roig, Terenci Moix, Narcís Comadira, Francesc Parcerisas, Miquel Bauçà, Josep M. Benet i Jornet, Jordi Coca etc.).

Quan l'èxit de la novel·la ja és un fet i les reedicions van apareixent, arriben els reconeixements en forma de premis: el 1989, Moncada rep el Premi Crexells corresponent al 1988, el Premi Ciutat de Barcelona, el Premi Crítica Serra d'Or, el Premi Fundació dels Amics de les Arts i de les Lletres de Sabadell i el Premi Nacional de la Crítica.

I els premis i reconeixements, duen, finalment, a l'esclat de Moncada al món: "Camí de sirga" es tradueix al castellà i, poc a poc, comencen a aparèixer les traduccions de la novel·la, que arribaran a quinze: castellà, aragonès, portuguès, gallec, francès, neerlandès, anglès, finès, suec, alemany, romanès, vietnamita, japonès, eslovè i hongarès.

La unanimitat de què gaudeix "Camí de sirga", però, devia coure a més d'un. Segurament per enveja, algú es va inventar i va fer córrer que "Camí de sirga" era una novel·la rural i va voler-la contraposar als títols "urbans" de l'època, precisament qualificats de "moderns" i "innovadors". Aquesta rucada artificial, la va calar de ple, entre d'altres, Montserrat Roig, que com ja sabem no estava per romanços: "Per als pedants de torn, *Camí de sirga* no és més que una altra novel·la que infecta l'anomenada literatura rural en català. Per mi és una de les millors novel·les escrites en català en els darrers anys". (El Periódico, 28 juny 1988).

Malgrat tot, aquella estupidesa pre-fabricada va tenir entretingut el món literari i periodístic una temporada. Jesús Moncada va decidir agafar-s'ho amb humor, una sortida a la qual recorria sovint, quan l'estultícia envescava les paraules. Va comptar amb l'ajut del seu amic Quim Monzó. Ell i Monzó, que seria el representant de la modernor urbana literària del moment, van decidir que quan coincidissin, sempre se saludarien amb aquesta fórmula:

-Hola, rural!

-Hola, urbà!

Finalment, l'onada calumniadora va remetre i l'abassegadora potència de la novel·la la va situar a la prestatgeria de les grans novel·les de la nostra literatura el segle XX. A l'editorial La Magrana es va seguir reeditant ja al segle XXI. El 2003, però, i coincidint amb el procés d'integració de La Magrana a l'estructura i funcionament del grup RBA, Jesús Moncada va canviar d'editorial. Des de l'edició de "Camí de sirga" el febrer del 2004 a la col·lecció El Balancí, la novel·la ha estat reeditada diverses vegades i en diversos formats, cartoné i rústica. La darrera és de l'any passat. Edicions 62 ha venut, des d'aquell any fins avui 20.000 exemplars de "Camí de sirga".

La novel·la, doncs, és ja un clàssic. Viu i reviu.

Simona Skrabeck, traductora de "Camí de sirga" a l'eslovè, va explicar, al pròleg a l'edició que ella va preparar al seu país, unes quantes de les raons perquè "Camí de sirga" és un clàssic: "La novel·la de Moncada no imita res, no és la còpia imperfecta d'una idea celestial. La seva ploma no imita, només recompon els trossos del mosaic. Per això la sensació de buit és la mateixa que en l'amor de Carlota per en Francesc: no és possible fer res perquè els trossos s'uneixin en un organisme viu. Aquesta novel·la és una narració sobre el dolor, causat per la pèrdua d'un món estimat. I si hi ha alguna manera de fer palès aquest dolor, és posar de manifest que en tot el món no hi ha un mestre prou hàbil per enganxar els trossos del mirall escampats per terra en un espill sense esquerdes." I afegeix, en un altre punt: "Es tracta, doncs, d'una novel·la sobre la memòria. Sobre el fet que la vida s'esmuny a través dels dits com la sorra fina de la platja, que res no pot retenir. L'home és un ésser teixit de temps. Però més que aquell imperceptible instant del present en el qual existim, en el qual durem només mentre el futur encara no s'hagi convertit en passat, ens determina la memòria. (...) La literatura és plena d'herois que amb el seu exemple mostren la incapacitat de l'home de preveure el futur i anomena tots els errors possibles, equivocacions, bestieses, que cometem perquè no sabem cap on ens mena la mà de la fortuna."

Xènia Bussé

MONCADA, Jesús (2005) *Camí de sirga*, Edicions 62

MORET, Xavier (2005) "Retrats. Jesús Moncada" AELC

MUÑOZ, Josep M. "Jesús Moncada. La memòria d'un món negat". *L'Avenç*, núm. 288 febrer 2004

DD.AA. "Jesús Moncada, camí del record" *Serra d'Or*, número 550, octubre 2005

SKRABECK, Simona *Camí de sirga que no es pot recórrer a peu*, *Revista Els Marges*, núm. 76 2005